

Palackposta

Vadnyugati olvasónapló

Az 1956 utáni három évtizedben – nyugodtan mondhatjuk – alig változott a nyugati magyar szellemi élet intézményrendszere. A nyolcvanas évek második felében azonban megmozdult a föld Nyugaton: a világháborús nemzedékek kihalása után az 1956-os derékhad dezintegrálódása került napirendre. *A mai ötvenévesek jelentős része immár magyarországi folyóiratokban, honi kiadóknál jelenteti meg írásait.*

Napjainkban a politikai emigráció fokozatosan kulturális emigrációvá alakul át. Ennek megfelelően ma már egyre kevesebb politikus, és egyre több író és írójelölt telepszik meg Nyugaton. Megfogyatkoznak a politikai és elszaporodnak a kulturális fórumok. A régi ötösfogat: a müncheni *Új Látóhatár*, a római *Katolikus Szemle*, a párizsi *Irodalmi Újság* és *Magyar Műhely*, valamint a cichagói *Szivárvány* után évről évre új lapok jelennek meg, mint a fiatalok szerkesztette *Motolla*, vagy a *Nemzedékek*, a nyugati mintára szervezkedő új jobboldal folyóirata.

Az eredmény: a nyugati magyar irodalom útvesztőiben eligazodni egyre nehezebb. Márpedig a tájékozódás nemcsak jog: kötelesség. Ehhez kívánnak segítséget nyújtani az alábbi jegyzetek.

I.

Egy merőben új próbálkozásról szeretnék szólni először: az ötödik számnál tartó *Irodalmi Levelekről*. Ezt a független szépirodalmi fórumot Kölnben és Budapesten szerkeszti *Farkas Péter* és *Petri György* – egy nyugati és egy hazai író. „Az Irodalmi Levelek szabálytalan időközönként jelenik meg” – jelenti a borítólapon található rezümé – „s minden egyes szám egyetlen szerző önálló, független magánszáma, szerzői estje... A sorzatnak nincs pontokba foglalt programja... nem képvisel egy bizonyos ideológiát, világnézetet”.

A recenzor legszívesebben azzal kezdené, hogy meghúzná ezt a suta szöveget: az *egy* a „szám”, az *egy bizonyos* az „ideológia” előtt – enyhén szólva fölösleges. Ám a folytatás mérsékletre int: eddig az *A* liában élő *Szász Béla* kisregényét, és a genfi *Szócs Géza* regénytöredékét közölte, a közeljövőben pedig két hazai író, *Konrád György* és *Petri György* prózáját kívánja közölni az *Irodalmi Levelek*. Más szóval, a kiadó becsvágya elhomályosítja a bemutatkozás esetlenségét.

A mostani, ötödik szám a kölni szerkesztő, *Farkas Péter* „szerzői estje”, nyolcvanoldalmi, 1976 és 1984 között Budapesten és Kölnben íródott prózai szöveg.

*Farkas Péter*ről megtudjuk, hogy harminchárom éves, pedagógiai főiskolára járt Csepelen, majd részt vett a demokratikus ellenzék szervezkedéseiben. 1982 óta Kölnben él, és mint társszerkesztő jegyzi a folyóiratot.

A jelen számban *Századvégeim* címen közreadott írásairól ítéletet mondani – úgy érzem – korai. Egy mégoly vérbeli prózaíró is legfeljebb tehetséges kezdő harmincévesen. Farkas Péter is a helyét keresi: az önkifejezés lehetőségei, a műfajok és a világnézetek, a társadalmi rendszerek között. Önmagával próbál szembenézni, elszántan és elbizonytalanodva, egyszóval őszintén, már amennyire az őszinteség irodalmi lehet.

Az alapállás romantikus, lírai, az író maga is szegényli: menet közben lépten-nyomon kineveti saját pózait. Öregnek érzi magát, mint általában a harmincévesek, sokat tapasztalt világutazónak, aki benézett már néhány nő lába közé Csepel és Köln periferiái között. Retteg, hogy belefásul, hogy elkapja őt is a gépszij, a mai szóhasználatnál fogyasztói társadalomnak nevezett kispolgári taposómalom.

Az írások burjánzóak: hol „arctalan paranoia bíborszárnyaiból szótt lepkék árnya törj meg a fényt”, hol „egy iszapos éjjel magára ránt az ébredés”. Idegen betétszavak, vendégszövegek tarkítják: ezekkel – elcinte úgy képzelem – jellemezhet, vagy hangulatot teremthet az ember. Évek kellene hozzá, mire rájön: zavarók, fölöslegesek.

„Próbálj megérteni!” – könyörögnek egymásnak az elbeszélések egyetemek és gyárak között kallódó félintellektuális hősei. Ezt próbáljuk mi is, noha – mi tagadás! – a kelet-európai „lelkizés” nyugati fülnek meg lehetőségen idegen.

Ahol szinkronban vagyunk: az *Anzixok Tetániából* tíz feszes, a valóságok belterjes világából kitekintő szövege. Ezekben a szerző megmutatja oroszlánkörmeit. Utánuk a *Századvégem* töprengései kevésbé hatják meg az olvasót. Írni? Nem írni? Szatócsboltot nyitni? A kérdést mindenkinek önmagával kell elintéznie. Farkas Péter hiába vár arra, hogy a fejére olvassuk – mint mondja – „törpeségét”. Érzékeny, tehetséges fiatalember ő. Várjuk ki, mi lesz belőle a maga választotta ugaron, életformák, műfajok, világok között.

A *Levelek* a szerkesztők szándéka szerint amolyan „irodalmi kompjárat” lenne Kelet és Nyugat között. Egy ilyen kiadvány azonban a nyugati magyar irodalom határmezsgyéin – vagyis a senki földjén – még néhány száz olvasóra sem tarthat igényt. A kompot nem várják – még csak a létezéséről sem tudnak – sem a keleti, sem a nyugati partokon. Utasai mindkét világból kiestek. A föl-földobott kő, a kitántorgók, majd a „zuhanás” nemzedéke után íme az új idők életformája: a *pendlizés*.

Egy emigráns folyóirat – tisztelet a kivételnek – általában megszűnik, amikor a szerkesztők leadták benne írásait. Tény azonban, hogy az *Irodalmi Levelek* színvonalra törekszik, és hiányt tölt be, amennyiben a szerzők anyagi hozzájárulása nélkül is nyilvánosságra hozza írásait. Kívánjuk, hogy minél később teljessédjön be rajta a légtérben fuldokló nyugati magyar kiadványok végzete.

2.

Angol nyelvű irodalomtörténetében *Czigány Lóránt* megállapítja, hogy a nyugati magyar irodalom 56-os nemzedéke nem produkált jelentős prózaírókat. Nem dolgozta fel a menekülés, a hontalanság, majd a nyugati országokba való beilleszkedés élményanyagát, hiányzanak terméséből a nagyobb lélegzetű alkotások, a szociográfia, a dráma, a regény.

Tény, hogy az 1956-ban húszévesen Nyugatra kerültek alapélménye: egy dezintegrálódott világ, és benne, zuhanás közben felvillanó arcok, emberek – nem regénytéma. Felmutatására alkalmasabb az elbeszélés, a novella, még a formabontó, az esszéisztikus vagy a líra határain bókászó szövegirodalom is. De nemzedékük közös élményét – ha nem is a regény műfajában – a götcborgi *Halász György*, a párizsi *Márton László* vagy *Karátson Endre* kisprózai alkotásai egyaránt maradéktalanul és magas művészi szinten képviselik.

Szépprózánknak ehhez a vonulatához tartozik a Londonban élő *Sárközi Mátvás*, aki most *Torkig Bizánccal* címen adta ki – mondjuk így – novelláskötetét. Megkérdőjelezve, hiszen a kötet húsz írásából alig fél tucatra lehetne ráhúzni *Maupassant* kényszerzubbonyát. A többi: kroki-hangulatkép, tárcanovella, „füstkarika-eregető szerkentyű” – a kötetzáró vallomás szellemes meghatározása szerint.

A címlapon nem szerepel műfaj. A hiányt nincs kin számon kérni: nem szerepel a kötetben a kiadó címe sem. Sokkal zavaróbb, hogy az olvasó nem tudja, mit tart a kezében: régi szövegek újabb kiadását, vagy új írásokat? Schol egy évszám! Se rezümé, se bibliográfia, se fülszöveg. Még önmagáról is csak a sorok közt vall Sárközi. „*A felmenőim között volt néhány író, és én veszettül igyekeztem azon, hogy csak író ne legyen belőlem! Egy betilapnál voltam riporter, aztán a hirdetőgrafika következett. S végül itt Angliában, ahol nincsenek magyar olvasók, mégis elkezdtem magyarul írni... Az a nagyszerű, ha valaki megél abból, amit fontos és egyedül lehetséges tevékenységének tart*” – mondják a *Talányos szerkentyűk* kesernyés befejező sorai.

A figyelmes olvasó hamar rájön, hogy valahol már látta czekeket a történeteket. Válogatott elbeszéléseit rendezte volna sajtó alá a szerző? És nem lehetett volna ezt megmondani?

Megmondani – az ám! De kinck? A nyugati magyar író megszokta, hogy az olvasó nem létezik. Önmagának ír, aki ír, és önmagával fölösleges lenne tudatnia, hogy hol és mikor született. Ám legyen! Csak nem szabadna csodálkozni utána, ha az óhaza irodalomtörténészei nem tudnak eligazodni irodalmunk labirintusában, és munkáikban tévedésre halmozzák a tévedéseket.

Mozaikkockákból áll tehát össze ebben a kötetben az 1956-ban, húszévesen Nyugatra kerültek élete. Egységét az önéletrajzi elemek biztosítják: Sárközi egyetlen élet fonálára fűzi fel az emlékszilánkokat, zuhanás közben is működik (vagy csak ott működne igazán?) a kronológia.

A *Torkig Bizánccal* első írásai a negyvenes évekbe eresztik gyökereiket. Békebeliek, mint a *Nyüglődő* idillje, háborúsak, mint az *Óriás csizmák tipornak*, a felszabadulás légkörét idézi *A futó*, vagy 1956-ot: *Torkig Bizánccal*, *Menekülők*. A kötet második része a hontalanság és a beilleszkedés élményanyagát dolgozza fel, a hatvanas és a hetvenes éveket.

Mennyi eredeti meglátás, mennyi fontos mondanivaló! Egy zsidó aszszony még a csillagos házban sem hiszi el, hogy kint a Dunába lövik az embereket. Egy orosz katona menekülőknek nézi a távfutókat. Sárközi György és *József Attila* nem pusztultak el: Sárköziék meglátogatják a költőt, aki ül az ágya szegélyén és sóhajtozik.

A *Torkig Bizánccal* a *Nagyidai cigányok* huszadik századi változata. „*Sartre-Wittgenstein!*” – kiabálják ütemesen az egyetemisták október 23-án, és a tizenkét pont többek között azt követeli, hogy hozzák haza

Karády Katalin hamvait. A *Hamvadó cigarettavégeket*, természetesen, hiszen Karády New Yorkban él, kalapüzlete van. Az elbeszélő hiába várja Nagy Imrét, fehér lovon, a Rákóczi útnál csak a Sztálin-szobor fejét döngölik, az éjjel-nappal Közérben pedig Nagy Sándor Sztálin-díjas író konzervdobozból kenőmájast eszik.

Az első nyugati évek festői nyomorát is kevesen írták le olyan érzékeltesen, mint Sárközi. A *Menekülők* egyike ugyan visszafordul a határon, de a másik törtet tovább, szerencsénkre, hiszen a kötet hátralevő része – az ő kalandjai. Az első évben Pound még csak half a Pound a londoni diáknak, és a teleobjektív csak olykor-olykor van tele, inkább ürül, semmint telik.

Az *Olasz vendéglő* Burinyija, egy Ung megyei főispán unokája, ezer és ezer kilométerre a szülőföldtől személtapáttal a kezében zsirt vakar egy külvárosi étkezde padlójáról. Egy öreg angol megpróbálja megosztani vele az emlékeit, ezek az emlékek azonban idegenek, érdektelenek. A *Kis szerep* beugró színésze a körmét rágja, és közben belesül kétsoros szerepébe. A *Hádesz öblén* menekültjei egy kávéházban „osztognak a légüres téren”, és röhögve idézgetik sivár öngazolásukat: az ötvenes évek sematikus verseit.

A kötet utolsó írásaiban előrevetődik a jövő (a beilleszkedés utáni jövő) baljós árnyéka is. A *Lilában* rezignált magánya, amelyben egy öregasszony Schumann-dalokat énekel Alicante fölött, mint mondja, „a nőgrádvérőcei dombokon”. Az idős író tündérmeséket ír, Cukor Adorján egy észak-olaszországi tó partján nyárspolgári idillben éli „a maga nyugodt kis életét”, az *Útban Kijev felé* hőse pedig felfedezi, hogy mindenütt idegen.

Sárközi fanyar fintorral veszi szemügyre a világot. Csipesszel emeli lupéja alá a szánalmasnál szánalmasabb emberi sorsokat. Mintha torkig lenne nemcsak Bizánccal: a világgal! A látszat csal azonban: írónk prózája színes, érzékletes. Akár egy olasz vendéglőben, úgy kavarnak az illatok, az ízek ezeken az oldalakon. Mint minden bonviván, Sárközi kedveli a groteszk helyzeteket. Nem idegenkedik a couleur locale-től: hőseinek majdnem minden esetben komikus, csetlő-botló neve van.

Az élet szeretete azonban nem teszi fecsegővé. Írásain tanítani lehetne a diszkrét, gyors finálék művészetét, a frappáns befejezéseket. Az *Óriás csizmák tipornak* kisfiúja így látja a felszabadulást: „Nagy hó esett. Varjak röpködtek a tar fasor fölött. Délután négykor tünt fel az első orosz katona. Piros buzalokat fektetett a hóra, öreg volt, szomorú és sovány. Ócska darócköpenye a csizmájáig ért. Dzsídájával talán ő döfte le Petőfit”.

Értékes válogatást tartunk hát a kezünkben. Kár, hogy ez a könyvet is kikezdték az emigráns könyvkiadás rákfenéi: a tömérdek nyomdai hiba, a gondos lektorálás hiánya, a szerkesztés és a válogatás kisebb-nagyobb melléfogásai. Távol természetes közegétől, önmagára utalva, nehezen tudja elkerülni ezeket a buktatókat az ember. Egy könyv konfekciója azonban profi munka: nem nélkülözheti a szakembereket.

Az 1956-os nemzedék prózáiról elhallgattak, mint Márton László, nyelvet váltottak, mint Halász György, vagy új kifejezési formákat találtak maguknak, mint Nagy Pál, és a párizsi műhelyesek. A légüres tere nem könnyű benépesíteni. Sárközi Mátyás kisprózája azonban, szerencsénkre, megszületett. Pontos látélet és színvonalas irodalom.

Hazai kritikákban zárójelben meg szokta jelölni a kiadót a recenzor. Ettől a gyakorlattól nyugodtan eltekinthetünk Nyugaton. Akárhogyan is nevezze a gyereket, az író önmaga terjesztője és kiadója, saját zsebéből fizeti a nyomdát és a postai költségeket. Sárközi Máttyás szellemesen *Febér Hollónak* nevezi „kiadóját”, az amerikai *Nagy Károly* új könyvében pedig *Corvin* a képzeletbeli mecénás fedőneve.

Kemény kötésű vagy illusztrált könyv érthető módon fehér holló Nyugaton. Néhány elszánt dilettáns kivül senki sem fizeti ki a műbőr kötetést vagy a meritett arany betűket. A nyugati magyar irodalom kiadványai többnyire egyszerű, funkcionális füzetek. Ha félezer példányuk eljut a címzettekhez, ha megkapják őket a hazai és a nyugati könyvtárak, folyóiratok, pályatársak és szakemberek, akkor végeredményben nem volt hiábavaló az áldozat.

Ami Nagy Károly új könyvét, a *Szigetmagyarság és szolidaritást* illeti, semmi esetre. A Rutgers-egyetemen tanító író valamennyi megnyilatkozása – tett. „A tett forgácsai” – mondtuk róla 1984-ben. A meggyőződés, a cselekvés hathatós segédeszközei.

Az előszóban *Csoóri Sándor* a nyugati magyarság feladatairól beszél, arról, hogy az emigráció küldetés: a magyarság új körülmények között, új eszközökkel való szolgálata.

A könyv maga tíz írást tartalmaz, közöttük két angol nyelvű újságcikk fénymásolatát, és Nagy Károly válaszait egy ifjúsági lap kérdéseire. Valamennyinek közös ihletője a magyarság (az óhaza, az utódállamok és a nagyvilág magyarsága) sorsáért érzett felelősség, a népünket féltő aggodalom.

A sornyitó *Emlékezni és őrizni* lírai vallomása az amerikai *Itt-Ott* tanulmányi napjain került felolvasásra 1986 nyarán, a címadó *Szigetmagyarság és szolidaritás* 1987-ben. Svájcban, egy kongresszus vitaindító előadásaként. Más írások magyarországi anyanyelvi konferenciákon hangzottak el, vagyis Nagy Károly azok közé a bátor emberek közé tartozik, akik felhagytak a pusztába kiáltók hálátlan szerepével, és ott emelik fel szavukat, ahol annak visszhangja, hatása, sőt néha eredménye van.

Egy szó mint száz, ez az amerikai magyar tanár patrióta a javából, a szó nemes értelmében hazafi. Nem kerget kimérákat, gyakorlati ember, ám rendíthetetlen benne a hit, a bizalom. Pedagógus, és – mint azt Csoóri is megállapítja – igazi nevelő nem lehet kishitű.

Könnyű lenne most utólag a szemére vetni, hogy könyve olyan változásokért pereskedik, amelyek részben már megvalósultak, mióta nálunk is felgyorsult a történelem. Eredményeinkben minden valószínűség szerint Nagy Károly kitartó munkálkodásának is része van.

A recenzor abban is reménykedik, hogy a demokratikus reformokat sürgető író nem befogadó hazája mintájára képzelet el Magyarországon a demokráciát. Nagy Károly hite ugyanis néha már-már gyerekes naivitásba csap át. *Bibó István* nyugati megismertetéséről szólva például abban reménykedik, hogy a világ nagy népei, vagy legalábbis legjobbjai, „reménytelen örömmel jönnek majd rá arra, hogy Bibó az ő szövetségeseik”. Úgy érzem, helyesebb lenne azon tünődnünk, hogy a nagy népek szellemi életében miért idegenek és ellenszenvesek a mi harmadikutas el-képzeléseink.

Ezek a megjegyzések azonban akadékoskodásnak tűnhetnek Nagy Károly kitűnő meglátásai és hasznos javaslatai között. Tőle származik a meghatározás: a nyugati és a magyarországi magyarok czentúl küzdőtársak, egyenjogú együttműködők kell legyenek valamennyi hazai és külföldi fórumon. Többek között neki köszönhető, ha a merev elzárkózás hívei háttérbe szorultak otthon és az emigrációban egyaránt.

Nagy Károly elismeri, hogy széthullóban van az országon kívül élő ötmilliónyi magyarság. Védekezésül a szellemi haza, a kulturális nemzet fogalmait alapállását állítja példaként a szigetek magyarsága elé. Bizik benne, hogy határokon, óccánokon át, ellenséges vagy közömbös államhatalmak feje fölött kezdet fog nyújtani egymásnak egy új nemzedék. Így – mondja – kevesebben is jobban, hatásosabban működhetünk.

Érdemes felfigyelnünk a *Szigetmagyarság* néhány apró, de fontos, gyakorlati javaslatára is. Ilyen például egy havonta megjelenő folyóirat terve, amely az országon kívül született magyar írásokból közölne rendszeresen digestszerű válogatást, úgy, mint a maga területén teszi honi tallózónk, a *Látóhatár*. Szinte hihetetlen, hogy a közös munkálkodásnak ezt a létfontosságú eszközt a magyar szellemi életnek sem otthon, sem külföldön nem sikerült még létrehoznia.

Előszavában Csoóri Sándor joggal említi meg, hogy a Nagy Károly gondolataihoz való hozzászólások jelentős része inkább a szerzőnek szánt baráti ölelés, ünnepélyes gesztus, semmint gondolatokat mozgató kritika. Az ismertetésen kívül ez az utóbbi is a jelen recenzió célkitűzései közé tartozik.

